

БАЊАЛУЧКИ БИБЛИОН

Евлија Челебија

(...) Специјалитети су им: бијели катмен-ћуреци и бијела погача печена у пепелу а кајмак-баклава у Ферхад-пашином двору је таква да јој нема равне на настањеном дијелу земље. Она је тако сочна, да на њу метнеш тепсију утонула би...

(...) Од воћа им буду најслађе и најљепше трешње, ни у Европи, ни у Арапској, ни у Перзији им прилике нема. Мелик Ахмед-паши донесоше један сепет трешања, свака попут ораха који расту у Анадолу крај воде Модерније. У сваку се може сакрити кројачка игла. Ми се зачудисмо овим сочним трешњама; изабрасмо неколико комада, метнусмо један комад у једну терезију а у други један „еседи” (8 грама) и обоје се наравна. По томе се познаје колико су бањалучке трешње крупне и тешке, слатке, лијепе, сочне и за желудац лахке; туње и јабуке су похваљене. Купусне главице буду колик казан, а лишће веће од колача. Овај босански народ врло воли купус и једући хоће од сласти да умре. Од пића им је добро познато козје млеко, сурутка, медено шербе, весела вода, харалиа, рамазанија и вода нане...

(...) У свему има три хиљаде седам стотина лијепих ћерамидом и шиндром покривених кућа у добром стању... Будући да је клима врло пријатна, овдје живе младићи и старци, великаши и прваци, добри и побожни људи, писци и пјесници, занатлије и разни вјештаци... (*из њушојиса, 1660*)

Александар Ф. Гиљфендині

(...) Бања Лука лежи на Врбасу, баш гдје он напушта планински појас и улази у равницу. Карактеристична је промјена флоре уколико се човјек приближава Бањој Луци. На планинским пропланцима видиш само бор и брезу а у долинама налазиш храст, букву, лијеску, док у подножју Старчевице, иза које се види Бања Лука, издашно расту кајсије, брескве и гаје се виногради...

(...) Изглед Бање Луке је врло интересантан. Дужег и ужег града ја нисам у свијету видио...

(...) Низ кућа и сеоских кућица протеже се дуж обију обала Врбаса најмање шест врста...

(...) У Бањалуци сам се упознао са кајмакамом Адем-ефендијом и неким турским чиновницима, са којима сам и вечерао код кајмакама. О ефендији не могу рећи рђаву ријеч, јер га хришћани углавном хвале, колико се може хвалити турски чиновник. Али ми је његова вечера пружила најодвратнију слику пијанства, каква се само у Босни може видјети. Нећу је описивати јер моји читаоци већ знају како се опијају османлијски властодршци... (*Пушовање њо Херцеџовини, Босни и Сјарој Србији*)

Еуџен Кумичић

ПОД ПУШКОМ

(...) У разблијешће кренусмо са заробљеницима пут Бањалуке...

(...) Након неколико сати мучна хода, ето нас на помолу Бањалуци. Густ се и црн дим вијао над средином простране вароши, а на мјестима пробијао се пламен. Проматрајући тај необичан призор, силазимо стрменом планином Осмачом, оним кратким завојима. У то су отанчали облаци, па би сунце провирило и обасјало сад овај сад онај дио несретне вароши. Ударисмо кроз доњи шехер, пут тврђе...

(...) Бањалучки град, тврђа, лежи на Врбасу. Прича се да су га сазидали босански краљеви... Сви се усупнусмо, стигнув у близину чаршије к лијепој џамији, која се диже баш пред главним вратима тврђе. Смрдљив се и црн дим витлао у тмурном

зраку и обавијао витке мунаре, искре су летјеле на све стране, све гариште до гаришта, а још горе многе куће, из дућана сукља пламен, све се руши, пуца, праска...

(...) Куће су трошне, зидови распуцани, кровови нахерени, црне даске стрше по њима, на прозорима разлупана су стакла, све мрко, на по порушено... Трећи дан по доласку у Бањалуку, изгрди ме капетан, јер да нисам ничему, па ми јави да ћу чувати волове, да ћу их водити на пашу по бедемима. Капетан ме хтио понизити, јер није јадан знао да је чувао по планини овце и силни јунак Милош Воиновић, сестрић, да, сестрић, српског цара Стјепана, како нам то приповиједа пјесма о женидби Душановој...

(...) У вртовима међу кућама жутјело се и румњело воће, гране шљива ломиле се под тежином плода, у хладу шетаху жене. Из једног се врта чуо дјетињи смијех. На „чаршији” била су црна згаришта, на сунцу лаштили су се велики купови изгорјела жита... (*фрагмент из Њириновијејке*)

Артур Еванс

ФЕХИМ-ЕФЕНДИЈА

Еванс овако приказује Фехим-ефендију, сина Нагиб-аге, истакнутог крајишког борца против султанових реформи. Њега је Омер-паша послао у прогонство у Малу Азију, док му се син Фехим школовао у Цариграду и дошао у Бању Луку као високи царски службеник.

„То је човјек салона, научен на париске манире и обичаје и већ је под утицајем најновије стамболске корупције...

(...) Фехим живи у Бањалуци. Скоро нема избјеглице из те области који није горко искусио његову умјешност помоћу које жели да повећа своје очинство. Овај углађени центлмен европске отмјености лаких и пријатних манира, прави је човјек који ће задобити конзулово повјерење (Еванс мисли на енглеског конзула М. Ц.) и више од свих великаша у Босни; он је поборник за незајажљиво излуђивање и за рафиниране грубости према раји... Не! Није Фехим-ефендија баш узалуд ишао у школу у Стамболу. Приписују му да је помоћу посредника починио најгоре злочине...

(...) И Фехимов положај постао је сумњив. Примичењено је се да су његови односи са домаћом аристократијом присни, али,

са друге стране, приликом прокламованог новог „устава” Фехим је доказао да је ипак на страни „просвијећене реформе” и дозволио је да буде изабран за представника Бањалуке, позорнице својих насиља и нискости. Постао је „посланик за Бањалуку”, и као такав сматран је присталицом новог османског устава. Међутим, незгоде су се ипак наставиле. Избио је руски рат и босански бегови су постепено почели да осјећају своју моћ. И Фехим је почео да скида своју маску. Престао је чак да буде номиналан савезник страног Османлије...” (из *Илирских њисама*)

Јован Скерлић

Драги мој пријатељу,

Примио сам и љубазан позив на сарадњу у први угледан број *Развийка*. И сами сте били наставник, знате шта од свог уредника тражи један лист, и нећете ми замерити што вам се са прилогом нисам јавио одмах, и што своју сарадњу у *Развийку* не почињем онако како би он заслужио и како бих ја желео. Ја не знам шта би родољубиве Бањалучане више занимало но да сазнају како су њихови очеви, пре четрдесет година, радили за народну ствар, а вама младој интелигенцији српској у Бањалуци свакако је мило да чујете како су радили ваши први претходници. Ја вам шаљем из досада нигде необјављене аутобиографије покојног Васе Пелагића онај део у коме говори о своме раду у Бањалуци, све до његова прогонства у Малу Азију. Та његова аутобиографија и све његове хартије налазе се код мене од 1898. године. Пелагић је био пријатељ моје куће... (Из писма Петру Кочићу)

Милена Мразовић

ЗАПИС О БАЊА ЛУЦИ

„Умјереност (скромност) Босанаца долази до изражаја у изгледу Бање Луке, јер иако је у раније доба била сједиште мацарског паше, босанског везира и један од најбогатијих и најзначајнијих трговачких градова земље, остале су ипак ниске бијеле куће са теретом великих црних кровова од шиндре

увijek исте. Бањалучки трговац није градио ни замкове ни куле и био је задовољан када је трошна ограда од дасака опколјавала његов, од вањског свијета потпуно одвојен мирни дом, и када би стари сандуци имали скупоцјени садржај. У овом граду имала је буржоазија водство. У породицама се дјевојке строго одгајају и не тако отмено као у Посавини, не одгајају их за весеље и шалу као у Сарајеву, али их отац мирно пушта у једну туђу кућу, то јест допушта им да се удају.“

Свешозар Кољевих

ОД КЕМБРИЦА ДО БАЊАЛУКЕ НА МОТОРУ

(...) Имао сам већ доста камперског искуства за собом: почео сам као гимназијалац, с друговима – о девојкама, тада, за ту сврху, и на тај начин, није могло бити ни говора; многе од њих нису ни возиле бицикле. Од Бање Луке до Бочца се возило по прашњавом путу неких 36 километара, а ту је била једна дивна ада на Врбасу – до које је ваљало догазити кроз реку, с опремом на леђима. Наравно, вечерња ватра, вечера, звезде и вода, ту – при руци, а онда ноћ под биљцима и неким трофејним ратним шатором, уз обавезно – и то посебно бањалучко – младалачко шегачење, било је то збиља незаборавно. Још незаборавнија била је, с једним пријатељем, на мотору, од Кембрица до Бање Луке, после завршених студија... *(По белом свешу)*

Георј Бришини

(...) 7. мај... Поподне у Бањалуци. Базар мали, посве у источњачком духу, кујунције. Мујезин позива са минарета на молитву. Предвечерје у касарни горе на брегу. Месец изнад моста преко Врбаса. Исток у Европи, забрађене жене. Добра вечера у Бања Луци...

(...) 8. мај... То је био ручак, могло би се рећи једноставан сељачки ручак састављен од једноставних и укуских јела, није ту било ничег претераног и префињеног, није ту било никаквих измишљених ствари, нити неких изненађења...

(...) Ту је, дакако, било и опоро црно вино да угаси жеђ... Боца са црним вином још није била испражњена, па сам полако пијуцкао и при томе поглед уперео на минаре у сенци кестена. Лепо су се слагали минаре и кестен, кафа, вино и ракија...

(...) То је био ручак у сенци кестена и џамије – са јагњетином, вином, кафом, зашећереним медом и дуваном – босански ручак у Бањалуци... (из дневника)

Мирослав Караулац

(...) Седели смо у жупном уреду; жупник ме је пажљиво слушао. Јесте, хроника се чува ту. Некада су ту постојале и матице крштених и умрлих, вођене од самог оснивања жупе. На жалост, за време рата, старе жупне књиге пренете су у Бањалуку, где су јако оштећене од поплаве – „листопада тисућу четрдесет четврте, не знам да ли памтимтите ту поплаву?“ – нисам памтио ту велику поплаву Бањалуке. „Срећом, дон Франина кроника је сачувана као и претходна кроника фра Анте, јер књига није ношена. Дон Франо ју је носио стално уза се и биљежио све што се онда смјело забиљежити...”

(...) Увек би слала неки добар и препознатљив знак испред себе као у Лисковици, када се једна овца, изгубљена још претходног прољећа, сама вратила стаду, наочиглед свих који су је препознали. Пред кугу, у Бањалуци, одакле је изгледа и пренета, пао је град и било је, како се тврди, комада од по седам и по ока. Рађала су се многа чудовишта: негдје би жена родила само главу без трупа; тамо би опет говеда доносила чудовишан окот. Пред ту посљедњу кугу коју сам хроничар памти, иако је био још дијете, у Горњој Тузли, једна је овца окотила двоје нормалне деце. Исте године, једна була у Бањалуци родила је дете са потпуно белом брадом... Све се то, наравно, дало проверити; пук сигурно није говорио било шта; хроничар упућује на многе, онда још живе сведоке. Прво је умро у хану неки путник који је кренуо из Бањалуке, наводно у Петровац; а онда је пошла из куће у кућу, из махале у махалу, као ватра... (Водич кроз Варцар Вакуф, роман)

Ранко Маринковић

(...) Но, мало затим, нешто се чудно догодило с дон Кузмом и он је на тајанствен начин нестао. Наклапало се да је послан у Рим на неку строгу исповијед, јер му само кардинал (по некима и сам свети отац) може дати опрост од тешких гријеха. Касније се чуло да се налази код бенедиктанаца на Монте Касину гдје издржава покору, затим да је „виђен” у трапистичком самостану у Бањалуци, гдје, опасан бијелим пасом с узловима строго одрицања, трапећи се глађу, жеђу и бдијењима, у апсолутној шутњи прави чувени сир, познат под именом „Трапист”. Мелкиор је и сам чуо о том сиру... и о неким другим стварима због којих је и узвисио Кузму до библијског мучеништва... (*Киклој*)

Коља Мићевић

ЈЕДАН ПРЕКИНУТИ ЗАПИС

Почетком октобра месеца 1969. године сазнао сам да редакција *Савременика* жели да посвети свој децембарски број проблемима преводилаштва. Намеравао сам да напишем један текст, још нисам знао тачно о чему, али сам вероватно желео да се највећим делом ослоним на своје врло свеже искуство с превођењем Валеријевих песама.

Октобар је за мене месец велике одсутности, месец у коме се као по правилу и неизбежно дешава некаква посебна замена у моме духу, прелазак из једног у некакво друкчије стање, врхунси тренутак године; посматрање боја које се по околним брдима полако из жутих претварају у румене и жарке, тако да читав град изгледа као окружен једном огромном буктињом; слушање ветрова који, понекад ноћу, знају све ускомешати, и у улицама и у нашој унутрашњости; сечење витица лозе, и вешање тих витица с гроздовима по зидовима радне собе чији велики прозор сањари у сенци велике Липе – све је то долазило ношено октобром. С њим је започињала, у мени, али поступно и готово нестварно, једна унутрашња интензивна делатност која у срцу зиме достиже свој врхунац задовољства. Та очараност делује, у

првом тренутку, на тај начин што се осећам као заустављен, и то траје све до средине месеца.

Тако је било и те кобне 1969. године. Знао сам да ћу написати тај текст за *Савременик*, али сам некако оклевао, припремао се и, уза све то, завршавао мноштво других ствари које су своје коренове имале у претходним месецима. Тек пред сам крај месеца, двадесет и петог, започео сам свој текст; служио сам се тад својом машином „бисер” – којој сам у једној песми о својим писаћим машинама дао надимак *Пушница* – и форматом хартије нешто издуженијим него што је онај уобичајени који купујемо у књижарама (исекли су ми тај формат у бањалучкој штампарији). Стални рад с хартијом захтева, због разноврсности и лакшег подношења напора, да мењамо њен формат и боју, њену дебљину чак, затим боју машинске траке, а често и писаће машине (ја се служим с четири).

Започео сам, дакле, свој текст, и 25. октобра написао прву страницу, а већ сутрадан – било је то на рођендан Доменика Скарлатија, касније сам повезао тај астролошки податак; град се нашао у раљама Шкорпиона! – земљотрес је сравнио Бању Луку с тлем, не поштедивши при том ни моју родну кућу.

У том првом стању после земљотреса, кад уопште нисте свесни шта се догодило, нити можете да предвидите последице, мислио сам (као и многи други око мене, уосталом) да ће све врло брзо доћи у ред; тако сам, и поред свег тог ужаса који још нисам опажао, и даље мислио на свој текст о превођењу; у једном травнатом углу пространог дворишта поставио сам, на столицу, писаћу машину, „увукао” нови лист, и подигао руку да ударим-одлијем прво слово, и тако наставим свој текст, кад ме отац позва да помогнем у вези с нечим, а онда је то *нешто* постајало све прече и прече, тако да уопште нисам стигао да спустим своју заустављену руку над типкама машине, и ударим једно једино слово, да можда завршим свој текст. Другога дана по земљотресу почеле су силне и мрачне кише (живели смо под шаторима; отац је дуго у ноћ разговарао са мном о много чему) и више се није имало куд; све је у једном тренутку добило свој прави изглед краја света, опште пропасти.

У тој ситуацији, у насталој збрци, изгубио сам приличан број драгих ствари (нпр. географску карту Југославије коју сам као осмошколац сам израдио, тако добро да је нису узели у обзир за ђачку изложбу мислећи да нико не би поверовао да је четрнаестогодишњак могао да је направи, а могао је), али сам

касније, међу неким хартијама, наишао на један лист који се по својој форми разликовао од осталих листова међу којима се налазио; то је био лист хартије на коме сам започео свој текст о превођењу поезије, 25. октобра 1969. Наравно, нисам ни помислио да га завршавам, то је било немогуће (у једном тренутку помислио сам да га треба уништити) и чини ми се да он управо овако, као одломак нечега што није ни постојало, представља за мене последњи снимак моје мисли и свести пред саму катастрофу која је пољуљала ту свест и ту мисао.

Такав је Земљотрес: нека врста *Природног преврата*, који прво изазове лом, љуљање, и остави своју форму (*неред*), али касније, кад схватите, ако схватите, шта се догодило, можете, можда, од тих чињеница као што су *подрхтавање тла* (које мења рад срца, дисања и кружења крви у нама), *рушење* или чак *шренућна смрт*, створити позитивне појмове и на њима изградити један нови систем вредности, супротставити свему томе своју форму (*ред*; на пример у поезији, или у било којој дисциплини која не занемарује искуства духа).

Због свега тога мислим да тај *предавни* текст (јер све оно што је било пре земљотреса изгледа много даље него што нам то показује објективно време) треба да наведем у оној незавршеној и несавршеној форми у којој сам га оставио, или је он мене оставио, крајем октобра 1969. године.

Занимљиво је да се мој изгубљени и поново пронађени и у оба случаја недовршени текст завршавао – ако нешто што је недовршено може да се нечим завршава – незавршеном реченицом! Која је гласила овако: *Најзад, тла мисао је и настала управо тако, захваљујући* а тај ефекат незавршене реченице послужиће ми, пет година касније, да започнем и завршим своју другу књигу о превођењу поезије, у којој сам развио и идеју бањалучког претрпљеног земљотреса – који је у мени још увек беснео – *Афричка легенда*.

Али овде, с речју *захваљујући*, прекида се мој текст. Ако сад покушам да се присетим шта сам желео рећи, мислим да сам имао намеру да изнесем неколико практичних примера из превођења Валеријевих стихова. Знао да сам био прилично заокупљен једним открићем у његовој песми „Палма”, коју сам четири године пре тога превео и објавио, а тек сам касније, припремајући књигу Ваеријевих стихова и поредећи преводе и оригинал, у тој песми открио постојање једног посебног унутрашњег ефекта који је Валери постигао увођењем анаграма:

ample-palme (пуна, пространа палма, у дословном преводу који уопште није добра замена), а што сам ја у првом сусрету с песмом сасвим превидео. У време док сам текст покушавао сам да решим проблем тог анаграма, и тај покушај, остао је само половино решен, али је неочекивано донео плодове, пуно плодова на неким сасвим другим гранама духовног Стабла.

Децембарски *Савременик* био је ипак посвећен преводилачкој уметности; али без мога текста. Уместо обећаног есеја о превођењу, у том броју објављен је циклус мојих пригодних стихова под насловом *Разгледнице, њосеће, њосветје*. Као да је главни уредник Палавистра – који је прећутно схватио шта ми се догодило – желео да има нешто од мене у том броју. Једна од тих разгледница, написана у лето 1969, пар месеци пре земљотреса, као да је слутила рушење бањалучке Ферхадије.

С врха, с врха те џамије...
У чему јесте њена сврха?
Њена сврха је да с врха
без бојазни и без срха
да ће живот да се скрха
будућност видиш тамније...

(Овај текст штампан је у књизи о превођењу *Константине и њревиди*, објављеној 1981, у сарајевском издавачком предузећу „Веселин Маслеша”; овде је репродукован с тако незнатним изменама, да их не треба ни помињати).

Ненад Рагановић

ТВРЂАВА

(...) „Није у реду”, говорио нам је, већ с прољећа, професор Вишекруна. „Неке ствари, и то од великог значаја, не би смјеле бити баш толико занемарене. Моје је становиште – да тврђава Кастел није на правом мјесту! То је, дјецо, чист бесмисао. Видите такву једну глупу ситуацију: римска утврда опкољена градом – као фортификациони објект је посве неупотребљива. То је лешина у којој се још само може залећи болест и, узевши размјере епидемије, заразити град, и Крајину. А к врагу – неће сама од себе да се скрха. Нијемци су је обилно бомбардовали и ловцима и двотрупцима, али –

ништа... Град је, дјецо, требало дизати у Лијевчу, па, отприлике, с првим стамбеним објектима код Залужана. Ни педља прије Залужана, јер, у противном, Кастел одмах губи фортификацијски значај. Турци су се ту показали као наивчине првог реда. Молим вас, па таква несмотреност: осамдесет и два корака даље од Кастела Ферхад-паша диже џамију, околу се плете чаршија, луди Шумоња гради бирцузе – разви се цијела Бања Лука на мјесту које је недопустиво с обзиром на значај Кастела! Сад, ето, имаш утврду – а немаш је!...

(...) Све се то. и увијек, дешавало на Петрашевој њиви, на врбаској обали, гдје смо се, још док су се по Старчевици бијељеле крпе снијега, почињали окупљати, газити по плићацима и играти се, нас десетак дјечака из Борика и – професор Вишекруна би нас одмах нашао. И знали смо: на реду је – а шта би друго? – дизање нове тврђаве... У новембру силно набуја Врбас, хукне с планина, замути се, и злоок и опасан, поплави цијело Лијевче и жупљанска села и ноћу почне тако орљати да га и ја чујем у очевој собици – тај хуј бијесне ријеке уводи ме у сан... и тек у прољеће опет видимо: ништа од нашег посла...

(...) Врбас је однио камење за тврђаву, затрпао прокопе...

Ђуро Дамјановић

НЕМАНИШТИК

(...) Јебем ти осим бога, стајо ја, неки дан, доље, у Бањој Луци, код оне радње ће се продају глотови, блузе, седепићи и пулије, и ће свашта има, да има пара, од игле обичне и плетаћке до других враголија. Нојка испред оне радње што се називље „Робна кућа”, испред које господа шеће умивена миришљавим сапуном, убијељена, гојни образа. Нојка, каем, стојо ја, и испружио ове своје кљакаве руке да коју милостињу уберем. Јер упатан сам у оба двије, с овије рука не мерем ништ урад под милим богом...

(...) Да, јебем ти осим бога, ја се запричо, стојим ја, каем, неки дан, доље, у Бањој Луци, код оне радње... Кад ето ти, јебем ти све осим бога, милицајца, и дурт мени... И да видиш шта ће бити. Одузеше мени шездесет иљада, и стрпаше ме двајест дана у затвор...

(...) Ет, каем, данаске изађо из затвора...

(...) Запријетили ми да не смијем бити у граду, јербо, ако ме виде, просио не просио, онда ћу, јопет, море бити најебат...

И не знам, јебем ти све осим бога, би ли смио ићи доље, у Бању Луку, код оне радње ће се продају глотови, блузе, седепићи и пулије, и ће свашта има, да има пара, од игле обичне и плетаћке до других враголија, и куд се господа с госпојама шеће, умивена миришљавим сапунима, убијељена, гојни образа, или би, док тече, јео ову своју гранату дивљаку, па нек ме иђеде својом љутином и виштом, и нек се виштим, нек умрем.

Давид Албахари

(...) У Бањој Луци сам био, сада то изгледа, пре много векова (додуше, свака прошлост тако изгледа, поготово када човек оде негде далеко, па му се онда продужи простор и време). Дакле, у Бањој Луци сам се нашао у оно време као припадник Југословенске народне армије, с великим задовољством, не зато што сам одлазио у војску (не знам да ли је то ико баш превише волео) већ због тога што сам у Бањој Луци имао много пријатеља. И одмах да се исправим: не кажем „имао” него „имам” и даље много пријатеља! И управо то осећање пријатељства, које сам доживљавао у том граду, које сам доживљавао тих годину дана док сам био тамо, нешто је најлепше што сам понео са собом када сам се из Бање Луке вратио у Земун...

(...) Ето, постоје записане и незаписане историје! Ово је у тим незаписаним историјама: ја сам био у рукометној екипи нашег, бањалучког гарнизона на тадашњим војним такмичењима, првенствима на Раковачким барама, јер сам некада, као много млађи, додуше, играо рукомет у земунској „Младости”... (Из интервјуа датом приређивачу темата о Бањалуци)

Миленко Стојичић

САХРАЊЕН У СОПСТВЕНОЈ ПЈЕСМИ

Прво Вас водим у мезарлук Ферхадије, Ферхад-пашине цамије у Бањалуци, гдје сте, ономад, навратили, примајући Награду „Давид Штрбац”. На гробу Бехрем-ефендије, писара и ученог пјесника, пером у руци помиловали и премилovali сте

његов надгробни натпис. Преписом ефендијиног мемента свим књигама, као кључићем истовремено отварам двоја врата; корице у боји Ваше биљежнице и врата џамије чија су плућа пуна, за сва времена нахрањена ехом приче о Бехрем-ефендији. Не знам како је, уз чију помоћ, из Вашег пера потекло зелено мастило превода са арапског језика.

*Писао сам лејџе књиџе лејџо изведеним џисмом
Целој свој дујџо века џо цео дан
А дођи ће време и ја ћу умрејџи као џиуђинац какав
И моје ће књиџе џродавајџи нијџодашџо.*

Из мојега пера протекле су другачије арапске капи у ријечима, ријечи у капима:

*Писао сам своју Књију лијџејим џисмом
џо цијели дан и кроз цијели живојџ,
а дођи ће врејџе и ја ћу умријејџи
а Књија ми се џродавајџи нијџодашџо...*

Степеницама времена од стихова оба превода, од реченица (овдје) први пут записане приче од приче, спуштамо се (или пењемо?!) у годину 1047. (1642); у лијепој дрвеној мембери сједи и худбу учи Бехрем-ефендија. Сричемо на огради степеница урезане ефендијине пророчанске, предскажуће стихове мастилом смочене на арапском језику, који су испод „пресвучени” у штиркану хаљину новог превода:

Исџисах киџџабе лијџејим џисмом у дујџу живојџу и добрим данима. Дођи ће врејџе, умријеђу на чудан начин, а моји ће киџџаби ојџиђи нијџодашџо.

Згледасмо се, зачуђени, над трећим преводом малога меморијала, и очима и устима не вјерујемо! Мени је превод малкице сувљи, бескрвнији, као плетиво временом исцијеђено. Вама је за око запала тајанствена нит, коју сте извукли из превадоног „плетива” и тихо изговорили:

„Умријеђу на чудан начин!”

„Копка Вас ефендијина чудна смрт?”, питам.

„На чудан начин се пише и умире!”

Златним прахом ћутње посипате ријечи ефендијиних стихова, гледајући аркадичне ливаде понад града, гдје овце чува он, пастир-ефендија, „у арайском језику врло учен човјек, скроман и јако џобожан”. Пјесник-пастир пише и чита китаб по китаб, око

њега се скупљају и блеје овце и јагањци. Једном, на брду понад града, са калемом и пастирским штапом у рукама, Бехрем-ефендија дочека травничког кадију.

„То мјесто није за мене. Кад су им чобани *шако* калемли и илумли, ја какви морају бити *ирађани!*”, рече кадија, вративши се у Травник...

Зањихасмо се на нити ефендијиног предскажућег стиха:

„Умријећу на чудан начин...”

Пјесника-ефендију-пастира смрт испотиха сачека у свetim арапским стиховима; паде, покошен усред молитве. „Отиђоше ниподашто” његова дјела у седам сандука! У другој верзији, ближој моме перу – смрт га дочекује у среди стиха његове пјесме! Било-како-било, учени пјесник умрије у ријечима арапског језика а Књига му се прода под величанствен табут! Но, Бехрем-ефендија најави још једну смрт; зидови Ферхадије, са стиховима његовим, срушени су у недавном нашем рату „свих против свих”! Припремимо се и за могући четврти превод ефендијине „опроштајне пјесме”, у којој ће умријети на чудан начин – у срушеној џамији! Ето, има прича, попут ове, достојних злата Вашег *ћутања!* Осмјехнусте се, а ја осмијех „пречитах” у ријечи:

„Бехрем-ефендија је, ипак, остао жив, *умирући на чудан начин...* у живим стиховима над својим мртвим књигама... Не знам за сличан случај у књижевности... Његова умрлица је, као какво ремек-дело, преживела време смрти њега и његових књига...”

(фрагмент из романа *Пиши *шише* Андрићево име*)

Миљенко Јерковић

(...) У зиму 1942. Samuel F. Klein био је заробљен на тавану бањалучке гимназије. Нитко га заправо није заробио, али се није усуђивао изаћи ван јер је био од оних Абрахамових синова за које се говорило да их можеш по носу препознати...

(...) Да се спустио с гимназијског тавана не би стигао до Господске улице, а већ би га шчепали, ако не усташе, онда „свјесни” грађани каквих је по Бањој Луци било точно онолико колико их је и иначе, у нормалним временима и државама у којима нису на снази расни закони. Људи који градској кафилерији пријављују псе луталице након успоставе великога њемачког рајха и свих других рајхова пријављиват ће Жидове и Цигане...

(...) Вани је било прољеће на какво се у годинама мира дуго чекало; бехарала су, листала и рађала брда око града, зуј и цвркут надгласавали су њемачке камионе, војске су се спремале да крену једна на другу, свршени гимназијалци спремани су за Стаљинград, са звучника на тргу одјекивали су Павелићеви говори и пјесме које славе љепоту домовине... Свијет је био у сезони свршеног склада, само је Фрањи наопако ишло у животу. Пред вечер би се с Врбаса чула шаргија и тужна повијест два јарана, Латифа и Сулејмана, који – ево већ има и стопедесет година – свакога прољећа напуштају Бању Луку и један другоме постављају увијек исто питање: је л' ти жао?...

(...) Напосљетку су ипак измигољили из града а да никога нису срели, што је Иво убројио међу сретне знакове, док Klein није ни примијетио. Стигли су до првих шумарака и врбика уз Врбас те до појате у којој ће, скривени под сијеном, провести дан... (*Двори од ораха*, роман)

Темат Књижевна њресџоница – Бањалука приредио
Миленко Стојичић

Бањалука данас – зграда Владе Републике Српске